

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Колбасової Христини Василівни «Психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Представлена дисертаційна робота Христини Колбасової відзначається високим рівнем актуальності та практичної значущості. Авторка слушно зазначає, що дошкільний вік є важливим періодом у формуванні основ особистості, а для дітей з кохлеарними імплантами цей період супроводжується додатковими викликами у сфері когнітивного, емоційного та соціального розвитку.

Особливо значущим є звернення дослідниці до проблеми невербального інтелекту, який для дітей з кохлеарними імплантами має компенсаторний характер та виступає важливим ресурсом успішної соціалізації та інтеграції. Здобувачка доцільно обґрунтовує, що саме невербальний інтелект забезпечує обробку інформації, отриманої через невербальні канали сприйняття, які особливо важливі для дітей з кохлеарними імплантами.

Значущість дослідження зумовлена його комплексним підходом, що поєднує сучасні здобутки спеціальної психології, педагогіки та суміжних дисциплін. Теоретичною основою дисертації є ґрунтовні праці як українських так і зарубіжних науковців, що підкреслює його глибоку теоретичну обґрунтованість. Своєчасність дослідження посилюється тим, що в умовах розвитку інклюзивної освіти в Україні зростає потреба у науково обґрунтованих підходах до психологічного супроводу дітей з кохлеарними імплантами.

Запропонована авторкою програма «Метаігрова психотерапія у роботі з формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», відповідає цим потребам та може бути ефективно

впроваджена в практику закладів дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсних центрів.

Важливо відзначити, що дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідних тем відділу освіти дітей з порушеннями сенсорного розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, що підтверджує його відповідність стратегічним напрямом розвитку спеціальної освіти в Україні.

Таким чином, дисертаційне дослідження Христини Колбасової є безсумнівно, актуальним науковим дослідженням. Воно не лише розширює теоретичне розуміння психологічних особливостей невербального інтелекту у дітей з кохлеарними імплантами, але й забезпечує практичними методами для його цілеспрямованого формування.

Достовірність одержаних результатів досягнута дисертанткою завдяки долученню значної кількості респондентів (21 дитина старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами (5-7 років), 16 дітей молодшого шкільного віку з кохлеарними імплантами (8 років) та 92 дитини старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком) та залученню великої бази для експериментального дослідження та впровадження його результатів (Комунальний заклад «Інклюзивно-ресурсний центр» Вишгородської міської ради Київської області; Навчально-реабілітаційний центр «Надія» Вишгородської міської ради Київської області; Вишгородський міський комунальний дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) «Чебурашка», місто Вишгород, Київська область; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, місто Одеса, Одеська область; Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, місто Дніпро, Дніпропетровська область; Одеська спеціальна школа № 75, місто Одеса, Одеська область; «Інклюзивно-ресурсний центр» Романівської селищної ради Житомирського району Житомирської області, смт. Романів, Житомирська область; Приватна установа «Заклад вищої освіти «Міжнародний гуманітарно-педагогічний інститут «Бейт-Хана», місто

Дніпро, Дніпропетровська область; Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа № 33, місто Хмельницький, Хмельницька область; Спеціалізована школа I-III ступенів № 24 ім. О. Білаша; Інклюзивно-ресурсний центр № 10 Шевченківського району міста Києва.

У дисертаційній роботі Христини Колбасової представлено ґрунтовне дослідження проблеми формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Наукова новизна результатів, отриманих здобувачкою, полягає в наступному:

1. Вперше здійснено цілісний міждисциплінарний аналіз феномена невербального інтелекту в контексті спеціальної психології. Здобувачка глибоко розкрила сутність даної категорії через її співвідношення з іншими типами інтелекту (емоційним, соціальним, комунікативним), а також обґрунтувала актуальність вивчення невербального інтелекту як основи психологічної адаптації дитини з кохлеарними імплантами. Теоретичний аналіз засвідчив високу інформативність поняття у визначенні особистісного потенціалу дитини, що забезпечує її когнітивну та соціальну активність в інклюзивному освітньому середовищі.

2. Уперше структуровано модель психодіагностики невербального інтелекту, що включає когнітивну, особистісну та соціальну компоненти. Суттєвим науковим внеском є створення авторського психодіагностичного комплексу, який дозволяє диференційовано досліджувати кожен складову невербального інтелекту з урахуванням вікових та сенсорних особливостей дитини. Отримані емпіричні дані розкривають особливості функціонування психічних процесів у дітей з кохлеарними імплантами, виявляючи як загальні, так і відмінні закономірності їхнього когнітивного розвитку. Встановлено достовірні розбіжності між експериментальною та контрольною групами, що підтверджують цінність обраного підходу.

3. Наукова цінність дослідження зумовлена розробленням і апробацією авторської програми, яка інтегрує елементи артотерапії, ігрової терапії та

роботи з метафоричними асоціативними картами. Наукова новизна полягає в імplementації даної програми в контекст формування невербального інтелекту як психолого-корекційної стратегії, спрямованої на гармонізацію когнітивного, емоційного та соціального функціонування дитини. Доведено ефективність запропонованих технологій за допомогою математико-статистичної обробки даних.

Практичне значення одержаних результатів дослідження у дисертаційній роботі Христини Колбасової полягає у створенні науково обґрунтованої та емпірично апробованої системи психолого-педагогічного супроводу форсування невербального інтелекту дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантатами.

Запропонований авторкою психодіагностичний комплекс методик дозволяє фахівцям у сфері спеціальної та інклюзивної освіти здійснювати диференційоване дослідження рівнів сформованості когнітивної, особистісної та соціальної компонент невербального інтелекту в умовах дошкільних навчальних закладів та інклюзивно-ресурсних центрів.

Особливе значення має авторська програма корекційно-розвиткової роботи, побудована на принципах інтеграції артотерапевтичних практик, метафоричних асоціативних карт та ігрової психотерапії, що враховує вікові, когнітивні та сенсорні особливості зазначеної категорії дітей.

Практична ефективність програми підтверджена результатами формувального експерименту, зокрема статистично значущим зростанням показників розвитку невербального інтелекту в експериментальній групі. Запропоновані методичні рекомендації та психокорекційні технології уже впроваджені в низці освітніх установ, що засвідчено відповідними довідками.

Отримані результати можуть бути також використані у розробці навчальних курсів для підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних і психологічних кадрів, а також у створенні дидактичних матеріалів для освітян та батьків, які працюють з дітьми з кохлеарними імплантатами.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації представлено у 21 науковій праці (20 одноосібні), з них: 1 колективна стаття в електронному науковому періодичному фаховому виданні інших держав, який включений до міжнародних наукометричних баз Scopus; 1 одноосібна стаття в колективній монографії в науковому періодичному виданні інших держав, 5 статей у наукових фахових виданнях України, категорії «Б», що включені до міжнародних наукометричних баз з психології; 2 статті в електронних наукових періодичних фахових виданнях інших держав; 12 публікацій апробаційного характеру.

Попри високий науковий рівень дисертаційної роботи Христини Колбасової, актуальність теми, належну теоретико-методологічну та емпіричну обґрунтованість, доцільно звернути увагу на низку зауважень, що мають конструктивний характер та можуть сприяти удосконаленню подальших наукових розвідок здобувачки.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та основних положень дисертації.

Дисертаційне дослідження Христини Колбасової є комплексною науковою працею, яка вирізняється актуальністю, міждисциплінарним підходом та новизною поставлених і розв'язаних завдань.

У вступі обґрунтовано суспільну та наукову значущість обраної теми, чітко сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження. Здобувачка виразно артикулює потребу дослідницького осмислення проблематики невербального інтелекту в контексті спеціальної психології, зокрема стосовно дітей з кохлеарними імплантами, що в сучасних умовах розширення інклюзивного освітнього простору набуває особливої ваги.

У першому розділі дисертації здійснено системний теоретико-методологічний аналіз проблеми. Авторка представила широкий спектр

наукових підходів до вивчення кохлеарної імплантації, окреслила психологічні особливості дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, ретельно розглянула еволюцію поняття «невербальний інтелект», його функціональні компоненти та місце в структурі особистості дитини. Виокремлення когнітивного, особистісного та соціального вимірів невербального інтелекту засвідчує високий рівень узагальнення й аналітичної роботи. Заслуговує на увагу акцент на міждисциплінарній природі категорії «невербальний інтелект», що дозволило здобувачці інтегрувати положення загальної, вікової та спеціальної психології.

Другий розділ присвячено емпіричному дослідженню невербального інтелекту. Тут Христина Колбасова демонструє добру обізнаність із психодіагностичним інструментарієм і здатність до його адаптації відповідно до особливостей цільової групи. Комплексна структура аналізу дозволила не лише розкрити рівень сформованості кожної з трьох компонент моделі невербального інтелекту (когнітивної, особистісної, соціальної), але й виявити специфічні труднощі дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, зокрема у сфері просторової орієнтації, розпізнавання емоцій, сприйняття невербальних сигналів.

У третьому розділі дисертантка викладає власну розробку – програму корекційно-розвиткову програму. Програма спрямована на розвиток невербального інтелекту шляхом стимулювання когнітивної, емоційної та соціальної сфер через використання артотерапії, роботи з метафоричними асоціативними картами та ігрової психотерапії. Авторка не лише теоретично обґрунтовує зміст і структуру програми, але й підтверджує її ефективність даними формувального експерименту, результати якого вказують на достовірне підвищення показників розвитку невербального інтелекту у дітей експериментальної групи. Також було розроблено й науково обґрунтовано супроводжувальну додаткову програму для педагогів, освітян та батьків. Здобувачка виявила високий рівень компетентності у проведенні

психологічного експерименту, статистичній обробці даних та інтерпретації отриманих результатів.

У заключних положеннях дисертації узагальнено теоретичні та практичні здобутки, запропоновано напрями подальших досліджень, зокрема у галузі нейропсихології, а також наголошено на потребі розроблення програми психолого-педагогічного супроводу дітей з кохлеарними імплантами на різних етапах їхнього розвитку. Це свідчить про стратегічне бачення наукової перспективи.

У цілому зміст дисертації вирізняється логічністю побудови, методологічною виваженістю, науковою аргументованістю та практичною значущістю. Робота відповідає вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її основні положення є завершеними та внутрішньо узгодженими.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Порушень академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях, в яких висвітлено основні наукові результати дисертації, не виявлено.

Зауваження і побажання до змісту роботи:

1. У роботі авторка зазначає, що невербальний інтелект має вплив на формування життєвих компетентностей та подальшу соціалізацію дошкільників з кохлеарними імплантами, але надалі ми майже не зустрічаємо обґрунтування заявленого факту.

2. У центрі уваги дослідження були три категорії дітей (діти старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами, молодші школярі з кохлеарними імплантами, діти старшого дошкільного віку з нормотиповим розвитком), але авторкою не зроблено узагальнень щодо особливостей сформованості невербального інтелекту та його складових, як було здійснено щодо дошкільників з кохлеарними імплантами. На нашу думку, розкриття специфіки молодших школярів з нормотиповим слухом та молодших школярів з кохлеарними імплантами, що були охоплені дослідженням

сприяло б поглибленому розумінню структури та механізмів невербального інтелекту.

3. Не є зрозумілим, чому авторка згадує методику діагностики «Невербальний тест інтелекту Лейтера» (Leiter-3) у роботі, але не використовує її, зважаючи на те, що дана методика призначена для виміру рівня невербального інтелекту. Це перенасичує роботу і відволікає увагу від основного підібраного діагностичного матеріалу.

4. Авторка детально розписала та представила тематичні заняття у психологічній програмі для дошкільників з кохлеарними імплантами. Але не має зазначення коли це має відбуватися, як це відбувалося під час експерименту і як цим користуватися психологам.

5. На нашу думку, дисертантці варто подумати над представленням розробленої психологічної програми у прикладному аспекті в окремому виданні, що сприяло б її поширенню і використанню у практичній роботі з досліджуваними дошкільниками.

Висновок. Усі наукові результати, які викладені в дисертаційній роботі та виносяться на захист, отримані авторкою самостійно.

Дисертація Колбасової Христини Василівни «Психологічні особливості формування невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами», є самостійним науковим дослідженням актуальної проблеми, містить оригінальні підходи до розв'язання теоретичних і практичних питань, пов'язаних із розвитком і формуванням невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами. У дисертації отримано нові науково обгрунтовані теоретичні й практичні результати, що в сукупності сприяють підвищенню ефективності формуванням невербального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з кохлеарними імплантами.

Дисертаційна робота здобувачки відповідає вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу

вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка заслуговує присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук,
старший дослідник,
заступник директора з наукової роботи
Інституту спеціальної педагогіки
і психології імені Миколи Ярмаченка
НАПН України

Наталія ЯРМОЛА

